

Jagoda
Marković

Idealizacija Dalmacije

*Thomas Graham Jackson: Motivi hrvatskog
Jadrana na crtežima i akvarelima (1882. - 1885.)*

Iz fundusa Muzeja grada Splita
Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

7. 7. – 23. 8. 2009.

AUTOR IZLOŽBE: Joško Belamarić

KUSTOSICA IZLOŽBE: Jasmina Fučkan

U slikovnim prikazima 19. stoljeća Dalmacija je zemlja povijesti, kulture, mitskih predaja i spomenika. Predodžba je to o idiličnom krajoliku, podneblju i starinama. U procesima utvrđivanja nacionalnoga i kulturnog identiteta Dalmaciji pripada istaknuto mjesto: otkrivanje, izučavanje i prezentacija kulturne baštine postaje temom od posebnog interesa. Godine 1850. Ivan Kukuljević Sakcinski, začetnik nacionalne historiografije i povijesti umjetnosti, osniva *Društvo za jugoslavensku poviestnicu i starine* s ciljem "...sakupljanja i čuvanja starinah... koje se na život i historiju našega naroda protežu". Iste je godine u Beču utemeljena Centralna komisija za istraživanje i uzdržavanje građevnih spomenika, a 1885. imenovani su prvi konzervatori za Hrvatsku i Slavoniju, te Istru i Dalmaciju (Kukuljević Sakcinski, Pietro Kandler i Vicko Andrić). Program *Centralne komisije* predviđao je sustavnu evidenciju, izučavanje i zaštitu spomenika u Dalmaciji, koja je privlačila pozornost europskih eksperata još sredinom 18. stoljeća. Škotski klasicistički arhitekt Robert Adam autor je prve znanstvene monografije o Dioklecijanovoj palači, u kojoj donosi precizne snimke arhitektonskog sklopa s projekcijama rekonstrukcije palače.¹ Nešto kasnije svoje impresije s putovanja po Dalmaciji objavljuje u Veneciji Alberto Fortis,² potom hrvatsku obalu obilaze, opisuju i ilustriraju Francuzi L. F. Cassas, J. Lavallet³

i Charles Yriarte,⁴ a engleski egiptolog i polihistor J. Gardner Wilkinson Dalmaciji posvećuje knjigu objavljenu u dva toma.⁵ Djelo Rudolpha Eitelbergera o dalmatinskoj srednjovjekovnoj umjetnosti⁶ tako je bilo i nadasve inspirativno istraživaču i avanturistu Thomasu Grahamu Jacksonu (1835.–1924.), ponajboljem viktorijanskom arhitektu, restauratoru i slikaru.

Kako je ustvrdio Joško Belamarić, prokurator iznimno vrijedne zbirke Jacksonovih crteža i akvarela pohranjenih u Muzeju grada Splita, a nedavno predstavljenih zagrebačkoj kulturnoj javnosti: *Jackson je svojim širokim interesima i znanjima, u najboljoj Arts & Crafts tradiciji, otvorio nove horizonte povijesti umjetnosti hrvatske obale. Prvi je skrenuo pozornost na bogatstvo srednjovjekovne i renesansne arhitekture, te na iznimnu vrijednost predmeta umjetničkog obrta iz crkvenih riznica.* Putujući Dalmacijom, pomno je bilježio dojmove i slikao akvarele zavidljućim talentom i preciznošću. Bilježio je spomenike povijesne arhitekture u njihovom prirodnom okruženju karakterističnom za mediteranski ambijent. Tijekom višekratnih boravaka od 1882. do 1885. godine nastale su serije likovnih studija spomeničkih cjelina i detalja, te vrijednih ostvarenja srednjovjekovnoga zlatarskog i drvorezbarskog umijeća.

3 Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie, Paris, 1802.

4 Les bords de l'Adriatique et le Monténégro, Paris, 1878.

5 Dalmatia and Montenegro, London, 1848.

6 Die mittelalterlichen Kunstdenkmäler Dalmatiens, Wien, 1861. [1884.]

1 Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia, London, 1764.

2 Viaggio in Dalmazia, Venezia, 1774.

Samo dvije godine nakon objavljivanja knjige *Dalmatia, the Quarnero and Istria*, s dodatkom *Cettigne in Montenegro and Island of Grado* (Oxford, 1887.), kao jedan od boljih poznavatelja srednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji, Jackson je angažiran na izradi projekta za dovršetak gradnje zvonika romaničke katedrale Sv. Stošije u Zadru. Zvonik je dovršen u prosincu 1893., kao jedino njegovo djelo u Hrvatskoj.

Iskazujući svoje neprikriveno oduševljenje hrvatskom obalom, Jackson je u svom dnevniku zapisao: "Neobičnost ove zemlje i ljudi, zanimljivost arhitekture, proizvodi od srebra, veza i ljepota narodne nošnje nadmašili su sva očekivanja... Ova je zemlja gotovo djevičansko tlo za umjetnikova istraživanja... To je možda onaj zadnji kutak Europe u kojemu se nailazi na važne dragocjenosti u umjetnosti, pa se smatram pravim sretnikom biti njegovim istraživačem...". Ta radoznalost strastvenog istraživača potvrdila se u više-kratnim obilascima ovoga područja, "...koje obiluje bogatstvom umjetnosti o kojoj svijet ništa ne zna, pa zavređuje da se napiše knjiga o tome..." Tijekom boravka 1884. Jackson je oplovio široki akvatorij od Kvarnerskog zaljeva do Zadra, posjetivši sve otoke, potom se uputio do Dubrovnika, pa dalje do Kotora i Herceg Novog.

Ponovnim posjetom Dalmaciji 1885. posjetio je Zadar, Salonu, Hvar, Korčulu i Badiju, te Dubrovnik, a rad na rukopisu i ilustrativnim priložima uslijedio je povratkom u Englesku. Knjiga u tri veska *Dalmatia, the Quarnero and Istria* (s dodatkom *Cettigne in Montenegro and Island of Grado*) objavljena je 1887. u Oxfordu. To za nas iznimno dragocjeno djelo sadrži 66 ilustracija u boji i 135 crteža. Jacksonovi prikazi Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, Dubrovnika, Raba i Poreča, te skice nekih njihovih građevina s detaljima arhitektonske plastike iznimno su važan slikovni prikaz jadranske Hrvatske u 19. stoljeću. Njegovo umijeće likovnog izražavanja u akvarelu odaje vrhunsku slikarsku tehniku usavršenu kod glasovitoga engleskog pejzažista J. M. Williama Turnera (1775.-1851.).

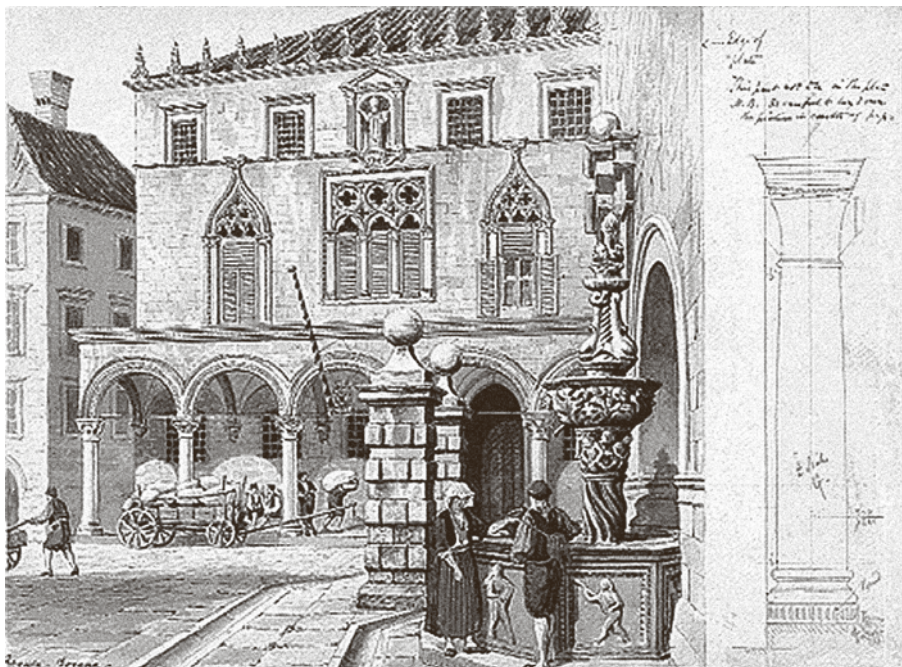
Očaran idiličnom slikom Dubrovnika, koristio se paletom svijetlih boja, bilo da je riječ o vedutama grada, detaljima samostanskih sklopova, interijerima crkava, Sponze ili Kneževa dvora. Uravnotežena kompozicija skladnih tonova i sigurne ruke odaje vrsnog umjetnika, a precizni crteži arhitektonskih detalja otkrivaju vještinu arhitekta koji minuciozno bilježi detalje i proporcije spomenika.

Jacksonovi akvareli Radovanova portala u Trogiru, osim dopadljivosti imaju i iznimnu dokumentarnu vrijednost, u što su se uvjerali konzervatori tijekom restauratorskih radova na portalu. Prema tumačenju Joška Belamarića, pročelnika Konzervatorskog odjela u Splitu, *đvoje oko čišćenja jednog sloja boje kojom su se prekrivale frakture i ekcemi vidljivi na reljefima i konačna odluka da se laserski očisti čitav portal kako bi mu se vratio izvorni izgled doživjela je punu verifikaciju u Jacksonovu akvarelu trogirskog portala*. Naime, kako je ustvrdio Belamarić: *Jackson je još 1884. vidio Radovanovu skulpturu prije negoli je bila preslikana, vjerojatno početkom 20. stoljeća, u vrijeme restauratorskog zahvata*.

U Splitu je proučavao raskoš arhitektonske dekoracije i unutrašnje uređenje nekađšnjeg Dioklecijanova mauzoleja. Pozornost su mu zaokupili vrhunski primjeri romaničkog drvorezbarstva: drvene vratnice majstora Andrije Buvine i romaničkih korskih klupa iz druge polovice 13. stoljeća. Arhitektonski crtež zvonika odaje preciznost projektanta koji će se poslije potvrditi vrsnoćom svojih graditeljskih pothvata.⁷ Njegovim restaura-

⁷ Bio je učenik glasovitoga Georgea Gilberta Scotta, gorljivog zagovornika stila viktorijanske gotike kojega je promovirao u svojim brojnim projektima i restauratorskim zahvatima povijesnih građevina. Jackson mu je bio suradnikom od 1858. do 1861., da bi s vremenom izgradio vlastiti *Anglo-Jackson* stil osebudnog eklekticizma, koji će primjenjivati u svojim graditeljskim ostvarenjima u Oxfordu, Cambridgeu, Eatonu, Londonu... Ipak, najupečatljiviji je arhitekt Oxforda s dvanaest koledža i sveučilišnih zdanja, a njegovi Examination Schools i Most uzdisaja prednjače u simbolici grada. Svoj umjetnički talenti i znanje potvrdio je i u nizu restauratorskih

→ Thomas
Graham
Jackson,
Palača Sponza
u Dubrovniku,
akvarel

torskim prosudbama nije promakla opaska na zamisao o izoliranju Peristila. Jednako tako usprotivio se gradnji nezgrapnog hotela u Hvaru (*stabilimento di bagni*) na mjestu srušene Kneževe palače, čime bi se dokinula vizura s upečatljivim vertikalama dviju kula. Uspio je još zabilježiti poneki motiv koji će potom iščeznuti iz slike grada, poput slikovitih nizova kuća s venecijanskom lođom.

U Zadru se prihvatio dogradnje zvonika stolnice (*kritici purizma unatoč*), opredijelivši se za varijantu anglo-francuske gotike koju primjenjuje u dekorativnoj formi s romaničkim elementima "dalmatinskoga nacionalnog stila". Nisu mu promakli ni vrhunski dosezi umjetničkog obrta: škrinja sv. Šimuna, najmonumentalniji spomenik srednjovjekovnog zlatarstva u Hrvatskoj i jedno od najvrednijih u europskim razmjerima u duhu internacionalne gotike. Izradio je

zahvata, a obnovom glasovite katedrale u Winchesteru postavio je nove standarde toj disciplini. Bavio se i primijenjenom umjetnošću, dizajnom namještaja, kreirao je dopadljive uporabne i ukrasne predmete od obojenog stakla i mozaika.

i studiju raskošnog pastorala biskupa Maffea Vallaressa i nekoliko crteža gotičkih kaleža iz crkve Sv. Šimuna i Sv. Frane.

Ni slikovitost Šibenika neće promaknuti oku vrsnog akvarelista, jer kako i sam kaže:

"...za slikarev kist nema privlačnijeg mjesta na obali od Šibenika". I ovdje se Jackson prihvatio projekta za novi zvonik, na mjestu gotičke kule obitelji Teodošević, koja se od 17. stoljeća koristila kao zvonik katedrale (srušen 1889.), no do realizacije ideje ipak nije došlo. Svoja zapažanja o šibenskom urbanom identitetu 19. stoljeća Jackson bilježi slikom i riječju: "... Njegove male pjace, te strme i krivudave ulice... obiluju lijepim vežama i prozorima venecijanske gotike ili rane renesanse. Sve je ovdje venecijansko... Kroz labirint uskih ulica dolazi se na trg pred katedralom, koji iako mali u usporedbi s trgovima talijanskih gradova, nimalo ne zaostaje za njima..., dok katedrala prednjači po jedinstvenosti gradnje i teško bi se mogla naći crkva takve veličine i karakteristika ne samo u Italiji nego i u Europi."

U Poreču Jackson istražuje Eufrazijevu baziliku. Predmet njegova interesa

prvenstveno je arhitektonska plastika, mramorni kapiteli, mozaici i korske klupe, reprezentativni primjer renesansnog drvo-rezbarstva. Za posjeta Krku interes mu je zaokupila tipološki jedinstvena dvoetažna romanička crkva Sv. Kvirina, prigradna krajem 12. stoljeća uz pročelje katedrale Uznesenja Marijina.

Očaran Rabom zapisao je: "Divan krajolik, neobičan stari srednjovjekovni grad, izgleda kao spomen, a ne stvarnost... od svih dalmatinskih gradića ne postoji, po mojem sudu, ni jedan dražesniji od divnog, ali kugom osiromašenog Raba". Crtež ostatka svetišta ranokršćanske i predromaničke samostanske crkve Sv. Ivana Evanđelista dragocjen je dokument gotovo fotogrametrijske preciznosti arhitektonskih i klesarskih detalja.

Velikom gestom autorova nasljednika i unuka Sir Nicholasa Jacksona, ovaj iznimno vrijedan korpus crteža i akvarela visoke umjetničke vrijednosti i dokumentarne

vjerodostojnosti, danas je u vlasništvu Muzeja grada Splita, a predstavljen je splitskoj, dubrovačkoj i zagrebačkoj kulturnoj javnosti. Dragocjena zbirka otkupljena je 2006. godine od Jacksonova unuka, uz nezaobilaznu posredničku ulogu povjesničarke umjetnosti Flore Turner, savjetnice za kulturu u hrvatskom Veleposlanstvu u Londonu i agilnog Joška Belamarića, pročelnika splitskog Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture, koji ne poriče zahvalnost nasljedniku za vrijednu zbirku koju smo dobili, ali i nagovještava još zanimljivih crteža i veduta koje nas itekako zanimaju. Uzdamo se u strukovne i diplomatske vještine naših kolega, napose u misiju Flore Turner, koja je na aukcijama pronalazila Fortezzu, Klovića, Duknovića, Bukovca..., pa i Nicholasa Jacksona na čemu joj dugujemo neizmjernu zahvalnost i poštovanje, ne samo na razini struke nego i ukupne društvene zajednice koju ustrajno promovira i donira. x